

Referāts

Arhitekta loma mūsdienu sabiedriskajos procesos – vēlamais un esošais, problēmas Latvijas situācijā

Nolasīts Ekonomikas ministrijas Būvniecības departamenta organizētajā rajonu arhitektu, pašvaldību iestāžu un būvvalžu speciālistu konferencē "Arhitekta loma vides vizuālā tēla veidošanā" Turaīdā, 2005. gada 10. jūnijā.

Runājot par arhitekta lomu vides veidošanā, gribu precizēt tādu jautājumu, kā arhitekta pozīcija un loma sabiedriskajos procesos, sabiedriskajā dzīvē, līdz ar to arī valsts dzīvē un pilsētas dzīvē. Ar sabiedriskajiem procesiem mums vajadzētu saprast gan ekonomiskos, gan politiskos, gan sociālos momentus, jo nereti tieši šiem momentiem ir loma arhitekta darba veiksmīgā vai ne tik veiksmīgā rezultātā. Šodien es negribētu runāt par arhitektūras kultūrvēsturiskajiem, mākslinieciskajiem aspektiem, jo šie ir jautājumi, kas, manuprāt, jau ir iekodēti pašā arhitekta profesijas un izglītības ētikā, pašos pamatprincipos. Tāpēc runāsim un domāsim par to, kā šie visumā ētiski, garīgi pareizi orientētie cilvēki orientējas sabiedriskā situācijā un sabiedriskajos procesos, lai viņu darbs būtu veiksmīgs un lai labāk izprastu tās īpatnības, kādas varbūt patreiz arhitekta darbā ir atšķirīgas no arhitekta darba pirms desmit un piecpadsmīt gadiem. Gribētu pievērst uzmanību apstākļiem, kuri objektīvi ietekmē šo lomu un pozīciju.

Sāksim ar to, ka mūsu valstī, dēļ tā, ka valsts ir jauna un neatkarības piecpadsmīt gadi ir neliels laika periods, ir liela nozīme tām tradīcijām, kādas šeit nenoliedzami ir izveidojušās divdesmit un divdesmit piecos gados, mūsu starpā šobrīd strādā liela daļa profesionāļu, kuri ir strādājuši arī septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados, un kas, starp citu, ir interesanti, ka liela daļa cilvēku no šiem septiņdesmitajiem un astoņdesmitajiem gadiem joprojām turpina vadīt arhitektu izglītību, bet tas atsevišķs jautājums. Tā loma, kādu es viņu redzu no patreizējā skatu punkta, kāda arhitektam bijusi astoņdesmitajos gados vairāk varētu būt raksturota kā būvniecības industrijas piedeva. Tas varētu būt tāds neizbēgams, bet ne pārāk vēlams un gaidīts

papildinājums tiem būvniecības plāniem, kādi valstij bija. Faktiski līdz ar to arhitektu apziņā mums reģionā ir iekodējusies tāda kā pazemināta pašapziņa, zināma pieticība, pazemināts pašnovērtējums kā blakus parādība radies arī tāds iekšējs aizvainojums un vēlme izpausties un apliecināties sarežģītos risinājumos.

Otrs no apstākļiem, tās īpatnības, kas raksturīgas piecpadsmit neatkarības gadiem, noteikti šis laika posms ir raksturīgs ar ārzemju resursu un kapitāla invāziju šeit un ar to, kādas sekas būvindustrijā tā ir izraisījusi. Situācijā, kad nav vienotas profesionālās politikas. Ko es ar to domāju? Es domāju, ka par LAS nav tādas vīzijas, kā arhitekta profesija gan iepriekšējos piecpadsmit, gan nākamajos septiņus gadus attīstītos pa etapiem, kādi būtu mērķi, kādi būtu kritēriji, kādi nodrošinājumi un iespēju līmenis būtu arhitektam jāsasniedz, strādājot šajā profesijā. Tā būtu joma, ko noteikti varētu aizstāvēt tieši arhitektu savienība. Runāt ne tikai par abstrakti māksliniecisko un tēlaino, bet veidot reālus juridiskus un normatīvus, regulatīvus apstākļus, kuros arhitekti savu darbu var veikt iespējami veiksmīgi un justies nodrošināti par savu atalgojumu. Jo patreiz, kā mēs zinām, arhitekta atalgojums ir viņa paša veiksmes, teorētiskā brieduma un profesionālās pieredzes jautājums, bet nav tādu normatīvu, uz kuriem varētu balstīties. Tāpat arī kvalificēta darbaspēka trūkums parasti noved pie tā, ka arhitekta darbā Latvijā ir ļoti izplatīts sīksaimniecības modelis. Var teikt, ka Latvijas būvniecības apjomi arī ir nelieli salīdzinājumā ar pasauli, Eiropas valstu pieredzi, bet pēdējo gadu straujais pieaugums brīdina mūs par to, ka ar trīs un piecu cilvēku birojiem nebūs pietiekami lai 50% no pieaugošā būvniecības apjoma varētu izstrādāt, projektēt kvalitatīvi. Ja Latvijā vispār ir 700 arhitektu, tad Eiropā ir 100 vai 200 biroju, kuros ir 700 arhitektu. Latvijas situācijā ļoti izpaliek tradīcija strādāt kopā augsti kvalificētiem speciālistiem. Tas, ko mēs redzam, ir labākajā gadījumā 1, 2 – 3 kvalificēti speciālisti, kas ir spiesti strādāt ar darbaspēku, kas neatbilst mūsdienu kritērijiem.

Trešais apstāklis, pasaules aspekts vai konteksts, ko redzam pasaules praksē. Pasaules praksē arhitekti projektēšanā lielā mērā jau sen atgājuši no līniju vilkšanas un mezglu zīmēšanas. Tie ir ļoti speciāli gadījumi, kad par īpašu samaksu tiek zīmēti ārkārtīgi individuāli zīmējumi, unikāli mezgli, neparasti risinājumi, kas nodrošina īpašu māksliniecisku vērtību. Bet 60 – 80% būvapjomu tiek veidoti pēc pavisam citiem principiem: ar pusautomātiskām vai drīzāk automātiskām projektēšanas programmām,

kuras, pat nezīmējot sienu kontūras, nezīmējot logu profilus, uzreiz digitāli līnijas asociē ar materiālu daudzumiem, ar konstrukciju daudzumiem, izmaksām, noteiktu izstrādājumu arhetipiem. Tātad, kas notiek? Pasaules praksē arhitekti strādā un plāno izmaksas uz procesu. Mēs vēl arvien zīmējam un mācamies zīmēt. Arī skolā mākslu un unikālus risinājumus, jo tā ir viena no saknēm arī arhitekta profesijas konfliktam ar sabiedrību un attīstību. Ja arhitekti labāk spētu nodrošināt ekonomiskās dzīves prasības, mana pārliecība ir tāda, ka arhitekta profesijas prestižs celtos un arhitekta loma būtu stabilāka un ietekmīgāka, nerunājot nemaz par to, ka labāk situēta. Ārzemju pieredze rāda, ka Latvijā šāda sadarbības shēma ... rietumos ļoti izplatīta ir shēma, kad nelieli, kreatīvi biroji rada skici, ideju koncepciju, kuru viņiem ir iespēja pēc tam pavadīt u realizēt visā projekta izstrādāšanas gaitā, kad projektu taisa jau pilnīgi citas kompānijas ar pilnīgi citiem resursiem. Latvijā patreiz relatīvi mazo būvniecības apjomu dēļ šī darba dalīšana nav izkopta, arhitektūras studentiem, kādam māksliniekam, kas ir radījis ideju, praktiski nav cerību, ka šī ideja tiks īstenota ievērojot autortiesības, un arī tehnoloģiski, lai tā būtu uzbūvējama. Kaut vai pēdējais piemērs ar Mārstaļu ielas dzīvojamo kompleksu, kur konkursu uzvar divi studenti Miķelis Putrāms un Linda Krūmiņa, bet pēc tam, kad māju būvē, tā izskatās pavisam citādāk un publikācijās autoru vārdi vairs nefigurē. Tā ir tāda sīka neprecizitāte, bet laikraksts publicē to vārdus, kas izstrādājuši tehnisko zīmējumu, nevis projekta idejas autorus. Darba dalīšana un subordinācija arī starp firmām. Rietumu pieredze paredz to, ka ir speciālas kompānijas ar lieliem resursiem, datorprogrammām, kuras šos projektus detalizē, specificē, apraksta, veido tabulas, rēķina materiālu daudzumus un sagatavo būvniecībai. Šeit ir vēl viens moments, saslēguma punkts tieši ar būvindustriju. Atšķirība no rietumu pieredzes ir tāda, ka ... nezinu, kuru Latvijas būvfirmu varētu minēt kā pozitīvu piemēru, ka tajā būtu trīs, pieci, septiņi un vairāk inženieri, un vienu divu arhitektu birojs, kurš saņemot pasūtījumus, būtu reāli spējīgs apmainīties ar informāciju ar arhitektu, kas ir projekta autors. Parasti labākajā gadījumā būvnieki saka – nu tad zīmējiet mums tos mežglus. Arhitekts vienalga apmaksāts vai nē cenšas zīmēt. Pasaules pieredze rāda ko citu: projektēšana var notikt divās stadijās, kad ir skaidras pamatlīnijas – būvnieks piegādātājs, vitrīnu, paneļu izgatavotājs ir tie, kas zīmē mežglus, nevis projekta arhitekts. Jautājums, cik no jums ir saņēmuši šādu dokumentāli precīzu individuāli piemērotu risinājumu no būvnieka. Šādu piemērotu ļoti pietrūkst, būtu vēlams attīstīt tās kā investīcijas. Latvijā ir arī pozitīva pieredze. Patreiz pozitīvu ievirzi ieguvis trīs brāļu projekts. Šajās trīs

milzīgās kultūras celtnes, redzam to, kas bieži pietrūkst citās sabiedriskās celtnēs. Ir kāds spēks, kāds birojs, kurš vispār pārstāv projekta organizāciju, no kura var prasīt atbildību un kurš mēģinās sasaistīt un sakoordinēt dažādās puses: idejas autoru, tehniskā projekta izstrādātāju, piegādātājus, būvniekus ar visām viņu tāmēm un papildu izmaksām. Ja šādu starpposmu nav, vietā atcerēties angļu terminu, kas pirmo reizi Rīgā parādījās plenērā par koncertzāles būvniecību, tas ir, middlefield??? – vidējā lauka spēlētājs. Middlefield – tas, kurš organizē konkursu, lai tas būtu organizēts un sasniegtu mērķi, realizācijas procesā palīdz sadarboties arhitektam ar būvniekiem un ievērot pasūtītāja prasības. Ir šī pozitīvā pieredze, pirms tam tā, acīmredzot, ir bijusi Latvijas Bankas un Lidostas projektā. Bet tie ir atsevišķi gadījumi. Un ja es runāju par kvalificētu un nekvalificētu arhitektu potenciālu, tad jāatbild uz jautājumu, cik biroju Latvijā būtu gatavi vadīt projektu pēc šādas shēmas. Vai tie ir divi, četri, pieci. Tieši tāpat kā rajona arhitektiem būtu jābūt pieejai normatīvām bāzēm, kas atvieglotu viņu darbu, tā arī projekta vadības jautājumi varētu būt apkopoti un izplatīti rekomendējošo materiālu veidā arhitektiem un firmām, kas grib vadīt lielus projektus, ne tikai zīmēt idejas un pēc tam censties tās aizsargāt. Nebūtu pat jānonāk līdz šai konfliktsituācijai, kad arhitektam kaut kas ir atņemts, pārprasts. Arhitektam paša sākumā būtu jāspēlē pēc tiem noteikumiem, lai viņu saprastu pasūtītājs un būvnieks no ekonomiskā un rezultāta viedokļa.

Runājot par procedūram un arhitektu pakalpojumu, viens no spilgtākajiem piemēriem ir jaunā Rātsnama būvē, kad tāme izauga par trešdaļu. Runājot ar būvnieku asociācijas vadītāju, arhitektiem, iegūstot priekšstatu par situāciju manī nostiprinājās pārliecība, ka zināmā mērā tas ir tāpēc, ka projekta konkursā nav pietiekamas informācijas, pietiekamas detalizācijas un mezglu. būvnieks aprēķina mājas izmaksas vispār. Iedod ļoti aptuvenu summu. Tai brīdī, kad mezgli ir izzīmēti, dramatiski pieaug izmaksas, jo arhitektam ir savas prasības, pasūtītājam ir savas ekonomiskās prasības. Te mēs redzam, ka konkursa procedūra ir bijusi neprecīza. Arī pasūtītājs sākumā nebija ievērtējis tādu pieaugumu. Trīs miljoni tiek ierakstīti paredzētajos zaudējumos vai izdevumos, tās ir agrīnas bērnišķīgas kaites. Konkursa procedūra ir attīstījusies un prasības ir arvien precīzākas.

Pirmo reizi to dzirdēju arhitektu konkursā Berlīnē pirms diviem gadiem. Prakse ir nonākusi pie citas shēmas. Konkursu materiāli tiek ne tikai zīmēti ļoti precīzi,

celtniekiem tiek atdota tikai ideja un iestājas divstadiju projektēšanas moments. Tajā brīdī kad pasūtītājs pēc cenām, kvalitātes kritērijiem, pēc firmas uzticamības kompetences un citiem kritērijiem ir izvēlējis būvnieku, sākas projektēšanas otrais posms, šis būvnieks ar saviem inženieru resursiem, pilnu atdevi un ieinteresētību, kopā ar arhitektu strādā pie tā, lai šo ideju iedzīvinātu materiālos, detaļās, mezglos. Ko no tā iegūst? Mazinās konfliktu daudzums, pats galvenais – zinātniski un faktiski pierādīts, ka tiek samazinātas cenas pie vienādi augsta kvalitātes līmeņa. Tam ir arī savs izskaidrojums, jo tikai būvnieks var iedot to risinājumu, kas tieši šai firmai līdzīgam uzdevumam ir optimālais. Tas var būt atkarīgs no piegādātāju izvēles, darba paņēmieniem, pieredzes. Tajā brīdī arhitekts strādā kopā ar būvnieku jau bez labojumiem un izvēlas veiksmīgāko risinājumu. Neviena no pusēm nav ieinteresēta pārsniegt noteiktos limitus, svarīgi lai projekts beigtos iespējami veiksmīgi un bez savstarpējiem pārmetumiem. Te ir arī paradokss blakus moments: strādājot pēc šīs shēmas, pasūtītājam jābūt gatavam pieņemt konkursa rezultātu ar būvnieku bez galējās summas. Šī procedūra, pēc kuras būvnieks strādā, ir caurskatāma, objektīvi visefektīvākā, kad abas firmas strādā godprātīgi un par to var pārliecināties, strādā uz to, lai izmaksas samazinātu pie atbilstoša kvalitātes līmeņa. Konkursi bez galējās tāmes, to paredz notikumi, un tomēr ir likumīgi, pamatoti, juridiski ticami un kontrolējami.

Sabiedriskais un politiskais aspekts. Atzīstam, ka ar arhitekta lomu valstī nav viss kārtībā. Vajadzētu skatīties, kur rodas šis ne pārāk veiksmīgais tēls. Lielā mērā rodas dēļ tā un varbūt uz LAS piemēra to var apanalizēt, ka arhitekta vai eksperta viedoklis vairumā gaidījumu ir novēlots. Konstatējošs, it kā no malas. Kārtējo reizi ir uzbūvēts kaut kas tāds, kas nepatīk. Protams, ka nepatīk visiem nekad viss. Ja dominē negatīvie viedokļi, ar to arī krītas arhitekta profesionālā autoritāte visās aprindās un jomās. Alternatīva tam tikai viena. Iespējamās pozitīvās LAS lomas, kad arhitektu savienība nodrošinātu savlaicīgu klātbūtni tajos procesos, kur ir arhitektu kvalitātes, ētikas, jautājumu redzeslokā. To var nodrošināt tikai diskutējot, piedaloties, izsakot viedokli, atrodoties tajās darba grupās, kuras vēl tikai plāno būvniecību, nevis jau organizē to vai konkursus par būvniecību vai projektēšanu, bet tikai analizē idejas. Tādējādi arhitektu savienība nodrošinātu arī ietekmi uz notikumiem, uzlabotu LAS tēlu. Lai to realizētu, tam vajadzīgs aparāts un resursi. Ja LAS nedarbosies pēc principa, ka biznesa organizācija ar kultūras misiju, ja nebūs biroja struktūras, preses sekretāru,

resursu, ja nebūs apmaksāti eksperti, kas var piedalīties sapulcēs, ja nebūs LAS sponsorēti raksti, kas sagatavoti kvalitatīvi un kvalificēti un parādās savlaicīgi. LAS pozīcija tad paliek tā pati novērojošā ar latviski tautisku negatīvu pieskaņu. Jo kāds vienmēr ar kaut ko būs neapmierināts.

Šeit mēs redzam, ka saduras, runājot par tiešām augsti kvalitatīvu arhitekta darba rezultātu, divi aspekti: arhitekts pēc savas izglītības kompetences azarta un radošā potenciāla ir tā persona, kura veiksmes gadījumā objektam var piešķirt kādu virsvērtību māksliniecisku, pacelt to pāri kvalitatīvās būvniecības līmenim. Bet uzdrošinos apgalvot, ka šo virsvērtību var piešķirt tikai tādā gadījumā, ja birojs ir veiksmīgi ticis galā ar jautājumiem, kurus uzskaitīju. Jo jebkurai ēkai ir pasūtītājs un to uztur līdzekļi. Ja arhitekts nav spējis šos līdzekļus precīzi ieplānot, menedžēt, pavadīt visā būvniecības laikā, tad vajadzības gadījumā ietekmēt, tad pasūtītājs nebūs apmierināts, funkcija neatbildēs jēgai, un tad vairs nebūs svarīga pašas idejas ģenialitāte. Tā viss tiek noliegts, jo arhitekts nav sasniegjis rezultātu. Nonākam atpakaļ pie sākuma domas par virsvērtību, tā iekodēts katrā arhitektā, viņam izvēloties šo profesiju, arhitektu izglītībā, iekodēta arhitektūras ētiskajos principos, tāpēc domāsim vairāk par tehnoloģiju, kādā mēs strādājam, lai varētu realizēt šīs savas labās domas. Un pašā nobeigumā. Kā es redzu mūsdienu arhitektu lomu. tā ir vairāk gājusi un attīstījusies projekta vadītāja darba virzienā, arhitekts vairs nav unikālais mākslinieks, kas rada skici, tie ir reti gadījumi, viņam jābūt gatavam komunicēt, iesaistīties apspriešanās, runāt ar finansistiem un konstruktoriem, darba veiksmīgais rezultāts ir atkarīgs no visa šī pienākumu kopumu. Negribu samazināt šī radošā nozīmi, bet jāatceras Maslova piramīdu. Jādomā par apakšējiem līmeņiem, lai varētu realizēties augšējos. Diezgan precīzi to formulē Rems Kolhāss – viņš aizstāv ne-arhitektūras principu. Atzīst, ka virkne viņa objektu ir nevis arhitektūra, bet ne-arhitektūra. Ar to viņš domā, pirmkārt, ka vienkārši nodrošina to, ka objekts lieliski funkcionē, ir ekonomisks, starp citu, ir arī glīts, iekļaujas vidē, bet tā nav prioritāte. N viņš nevis demonstrē savu abstrakto, kreatīvo, simbolisko darinājumu, bet godprātīgi atrisinājis sabiedrības vajadzības šajā vietā. Radījis lidostu vai kādu citu terminālu, sabiedrisku centru, un viņš uzdrošinās pateikt, ka ir radījis ne-arhitektūru, nevis arhitektūras brīnumu. Uz ko arī aicinu kolēģus.